

Arie de Groot, ***De Dom van Utrecht in de zestiende eeuw. Inrichting, decoratie en gebruik van de katholieke kathedraal*** (Utrecht: Stichting voorbereiding herbouw schip Domkerk Utrecht 2013, 2011, xiv + 471 pp., ISBN 978 90 817552 0 7).

Dit boek is de publiëksuitgave van een kunsthistorische dissertatie uit 2006 en het resultaat van uitgebreid archiefonderzoek. Het vormt een werkelijke aanwinst bij de toch al haast onoverzienbare literatuur over de Utrechtse Domkerk, die zich vooral richtte op de architectuur- en kunsthistorische kanten van het gebouw. De auteur gebruikt zijn uitvoerige inleiding om duidelijk te maken wat hij met zijn boek *niet* wil: geen nieuwe ‘Haslinghuis en Peters’ bijvoorbeeld, hoewel ook dat al voor een groot deel ging over de inventaris van de Dom. De Groots centrale vraag is hoe de kerk heeft gefunctioneerd als katholieke kathedraal – zetelkerk van een (aarts)bisschop – gedurende het grootste deel van de zestiende eeuw. Nauwkeuriger gezegd: tot aan het keerpunt 1580, toen het gebouw werd ‘gezuiverd’ van het papisme om voortaan dienst te doen voor de ‘ware christelijke gereformeerde religie’. Wie dat breukpunt in het oog houdt, kan enige verbazing niet onderdrukken bij het zien van de omslag van dit proefschrift: het schip en het koor van de Dom getekend door Saenredam in 1636, dus royaal na de protestantisering. Maar het is wel de enige prent waarop het schip in zijn volle glorie te zien is – in 1674 zou de grote storm het doen instorten – en bovendien is de auteur een kenner van Saenredam en diens werk. Wat daarna volgt is een rijke schat aan gegevens die voornamelijk uit de archivalia is opgediept omdat de realia door de ongunst der tijden voor het overgrote deel verloren zijn gegaan.

Een korte geschiedenis van de Domkerk en haar plaats in de stad Utrecht opent het boek. Ze wordt vervolgd met een uiteenzetting over de ambten die er rond de bouw, de inrichting en het functioneren van de kerk vigeerden, alle uitgaande van het Domkapittel, de eigenlijke beheerder van de kathedraal. Vooral over de lagere geestelijkheid, de administratieve staf en de functionarissen in de koordienst worden interessante nieuwtjes verteld. Bijvoorbeeld over de palmezel-leider en de stertrekker, vermoedelijk één en dezelfde man, die op Palmzondag respectievelijk Driekoningen in het geweer diende te komen. De kern van het boek bevat de beschrijving van het interieur (hoofdstuk 3), de inrichting van het koor (hoofdstuk 4), de altaren buiten het koor (5), de grote ‘meubels’ zoals het heilig graf, preekstoel, orgel) en tenslotte de muurschilderingen en de ramen. Dan is er een uitvoerig relaas over de graven in de kerk, ook een onderwerp

waarover de auteur al eerder heeft gepubliceerd. Voorts komen de bijgebouwen en de huizen in de immuniteit aan de orde, waarvan er enkele nog steeds te zien zijn: de Domtoren, de pandhof en het grote kapittelhuis, dat is de zaal waar de Unie van Utrecht werd ondertekend en die nu de aula is van de Universiteit (hoofdstukken 9 en 10). Hoofdstuk 11 is het interessantste deel van het boek omdat het de inventarisatie overstijgt en wat actie laat zien, namelijk de dagelijkse gang van zaken in de kathedraal. De liturgische praktijk van een kappitelkerk – kathedraal in de middeleeuwen is een ingewikkeld samenstel en de beschrijving ervan vergt een zekere vertrouwdheid met de structuur en de grondbegrippen van de eredienst. Die is hier voldoende aanwezig. De praktijk van de getijden en de mis, de rangorde van de feesten gedurende het kerkelijk jaar, de vele heiligendagen en de kerkwijdingsdag, en dan ook nog de vele paraliturgische plechtigheden zoals de reliekentoningen, de processies, de preken voor het volk en de afkondiging van aflaten, dat alles komt in een aantal compacte en zakelijke paragrafen aan de orde. Bijzondere gelegenheden zoals synodes, de inhuldiging van een nieuwe bisschop en de eenmalige bijeenkomst van de Orde van het Gulden Vlies (1546) worden apart belicht omdat zulke evenementen uiteraard meer sporen achterlaten. Alles wat om de kerkelijke plechtigheden heen gebeurde sluit het hoofdstuk af: het biechthoren, de armenzorg, de zeer talrijke kapittelvergaderingen (om acht uur 's ochtends!), het openen en sluiten van de kerk, het werk van de ordebewaarders, de schoonmakers en de onderhoudswerkers, de schilders en de witters, kortom al die onmisbare krachten die ervoor zorgden dat de Dom een waardige kathedraal bleef, eerst alleen van het Utrechtse diocees, later, vanaf 1559, ook van de Utrechtse kerkprovincie. Toch is de uitmontering van de Dom, vergeleken bijvoorbeeld met die van de St. Jan in Den Bosch, relatief sober. De Brabantse kerk was niet alleen rijker, ook de financiering berustte op een solidere basis.

Het elfde hoofdstuk, de kern van dit boek, biedt de gelegenheid tot een beschrijving van de liturgie zoals die in de eerste decennia van de zestiende eeuw werd gevierd. Wat er geboden wordt is niet meer dan een omschrijving van functies en zaken en blijft teveel steken in een inventarisatie en opsomming. Op zich onmisbaar, maar toch niet meer dan de buitenkant, het decor. In het boek van L. Bogaers, die over dezelfde stad in dezelfde tijd schrijft in haar grote studie over het *Utrecht van 1300-1600* wordt wél een beeld opgeroepen van kerk, werk en straat en wat de mensen er zoeken. Die nabijheid mist men bij De Groot. Begrijpelijk, gezien de strenge beperkingen die hij zichzelf oplegt (7-8) maar het blijft een dimensie die de echt belangstellende lezer mist. Die lezer doet er overigens goed aan eerst de serie plattegronden te bestuderen en daarna de foto's en andere afbeeldingen vanaf pagina 351. Ook de uitbreiding van het aantal indexen verdient waardering: op elke vraag is zo een antwoord te vinden.

Verantwoordelijk voor deze uitgave is de Stichting Voorbereiding Herbouw Schip Domkerk 2013. Of die doelstelling wordt gehaald en of ze wenselijk is zijn weer heel andere vragen. Een plan tot herstel van het Domschip komt zowat elke tien, twintig jaar ter tafel en heeft altijd een hoog VVV-gehalte. Zo'n stichting is per definitie meer gericht

op het trekken van consumerend publiek dan op verdieping van het historisch besef.
Maar ze verdient onze onvermengde en welgemeende dank voor de (her)uitgave van dit
belangrijke boek.

Ton H.M. van Schaik, Utrecht